

Сухенко Яна Валеріївна,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології та особистісного розвитку Навчально-наукового інституту менеджменту та психології, докторант ДВНЗ «Університет менеджменту освіти»

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВІДБІР МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ПІД ЧАС ВСТУПУ ДО ВИШУ

Анотація. У статті визначено найважливіші професійно-психологічні характеристики психолога. Обґрунтовано доцільність проведення психологічного відбору претендентів на навчання за напрямом підготовки «Психологія» у класичних, педагогічних університетах та можливість його реалізації у межах чинної нормативної бази. Проаналізовано практики психологічного відбору в українських і закордонних вишах. Запропоновано чотири моделі психологічного відбору майбутніх психологів, визначено основні принципи його проведення.

Ключові слова: психологічний відбір, професійний відбір, професійно важливі якості, психограма, індивідуальна освітня траєкторія.

Сухенко Яна Валерієвна

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ ОТБОР БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ ПРИ ПОСТУПЛЕНИИ В ВУЗ

Аннотация. В статье определены важнейшие профессионально-психологические характеристики психолога. Обоснована целесообразность проведения психологического отбора претендентов на обучение по направлению подготовки «Психология» в классических, педагогических университетах и возможность его реализации в рамках существующей нормативной базы. Проанализированы практики психологического отбора в украинских и зарубежных вузах. Предложены четыре модели психологического отбора будущих психологов, определены основные принципы его проведения.

Ключевые слова: психологический отбор, профессиональный отбор, профессионально важные качества, психограмма, индивидуальная образовательная траектория.

Yana Sukhenko

PSYCHOLOGICAL SELECTION OF FUTURE PSYCHOLOGISTS AT ENTERING HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

Annotation. The article defines the most important professionally-psychological characteristics of a psychologist. The expediency of psychological selection of applicants for studying in the field of «Psychology» in classical, pedagogical universities and the possibility of its realization within the limits of the existing legal framework is substantiated. The practice of psychological selection in

Ukrainian and foreign higher educational institutions is analyzed. Four models of psychological selection of future psychologists are offered and the main principles of its conduct are defined.

Key words: *psychological selection, professional selection, professional qualities, psychogram, individual educational trajectory.*

Постановка проблеми

У сучасному нестабільному й непередбачуваному світі люди часто опиняються у складних життєвих обставинах, втрачають життєві орієнтири, перебувають у напруженому емоційному стані, що зумовлює прояв таких тенденцій у суспільстві та вищій освіті: поширення практики звернення по допомогу до психолога, ставлення до цього як до узвичаєного варіанта вирішення проблем особистості; підвищення популярності професії «психолог» серед бажаючих здобути вищу освіту; зростання вимог до компетентності та майстерності психолога у процесі вирішення професійних проблем; активізація наукових, навчальних, методичних, організаційних ресурсів вишами та спрямування їх на підвищення якості освітніх послуг.

Успішність фахової підготовки психолога визначається багатьма умовами та чинниками, але у фокусі уваги, відповідальності та впливу вищого навчального закладу, насамперед, знаходяться питання відбору абітурієнтів і створення відповідних сьогоденню умов для їхнього якісного навчання.

Актуальність проблеми дослідження. Наявна практика та аналіз Правил прийому у 2017 р. на сайтах класичних і педагогічних університетів свідчить, що під час вступу претендентів на навчання за напрямом підготовки «Психологія» здійснюється лише освітній професійний відбір, що має на меті виявлення рівня знань і сформованості навичок, необхідних для подальшого навчання, при цьому медичний та психологічний відбори залишаються поза увагою приймальних комісій. Проте припускаємо, що психологічний відбір дав би змогу визначати осіб, які не лише за рівнем академічних знань з профільних дисциплін, а й за формально динамічними, індивідуально- та соціально-психологічними характеристиками реально або потенційно найбільшою мірою відповідають психограмі психолога, що відображає відповідні вимоги до особистісних, психофізіологічних якостей, необхідних для успішного навчання та оволодіння професією. Узагальнені результати психодіагностики, отримані під час психологічного відбору, також могли б використовуватися викладачами під час планування та організації навчального процесу з метою його оптимізації, створення умов для реалізації індивідуальних освітніх траєкторій студентів, які ґрунтуються на їхніх індивідуальних сенсах, змістово-тематичних, методичних, організаційних, темпоральних, часових пріоритетах, уявленнях про бажані процес і результат навчання, особливості взаємодії з викладачами тощо.

Аналіз основних досліджень і публікацій

Традицію вивчення ролі особистості психолога в контексті ефективної професійної діяльності закладено представниками гуманістичної, екзистенційної психології (це, зокрема, Б. Бродлі, Дж. Бьюдженталь, Е. Гендлін, Р. Елліотт, Р. Мей, К. Роджерс, І. Ялом). У сучасній психологічній літературі представлено результати вивчення різних аспектів проблеми, пов'язаної з відбором майбутніх психологів до вишу та їхньою підготовкою, зокрема: у вигляді системи професійно-психологічного відбору майбутніх психологів та їхнього навчання (В. Панок), екофасилітативної моделі підготовки психолога (П. Лушин), теоретичної моделі особистості практичного психолога (Н. Пов'якель, Н. Чепелева), освітньо-кваліфікаційної характеристики сучасного психолога (Т. Ільїна, С. Максименко), професійно-особистісного портрета психолога (Т. Верняєва) тощо.

Різні аспекти особистісного та професійного розвитку майбутніх психологів у виші, їхньої підготовки до професійної діяльності представлено в працях Б. Ананьєва, О. Асмолова, О. Бондаренко, С. Белковського, С. Братченко, М. Гулиної, Т. Казанцевої, Н. Пейсахова, Є. Климова, П. Прудкого, І. Терьошкіна, Е. Чугунової. Досліджувалися також темпоральні та особистісні чинники профвідбору майбутніх психологів (М. Молоканов), мотиви вибору професії «психолог» (Д. Грищенко); особливості розвитку у студентів-психологів самоідентичності (Т. Буякас), самоактуалізації (Л. Коростильова, М. Давиденко), самореалізації (Н. Фетіскін, Є. Корабліна), спрямованості у спілкуванні (Л. Нугіс), професійних уявлень (А. Донцов, Г. Белокрылова), ціннісних уявлень про професійну діяльність (Д. Леонтєв, Г. Будінайте, Т. Корнілова) та ін.

Проте у широкому спектрі наукових розвідок сфокусоване дослідження системи психологічного відбору претендентів на навчання у виші за напрямом підготовки «Психологія» в єдності наукових, практичних, методичних і нормативно-правових компонентів майже не проводилося.

Мета статті полягає в обґрунтуванні актуальності та доцільності психологічного відбору претендентів на навчання за напрямом підготовки «Психологія» під час вступної кампанії у класичному/педагогічному виші, дослідженні його науково-практичних, методичних, нормативно-правових аспектів, визначенні перспектив реалізації та поширення.

Виклад основного матеріалу

Для досягнення означеної мети важливо співвіднести актуальні проблеми підготовки психологів у вищій освіті, науково-теоретичні підходи до здійснення психологічного відбору майбутніх психологів, його практичну доцільність, а також можливості реалізації у межах чинної нормативної бази.

Визначимося зі змістом основних понять, на які будемо спиратися. Професійний відбір розглядається як комплекс заходів, спрямованих на виявлення осіб, що найбільше відповідають вимогам конкретної спеціальності

за індивідуальними якостями, та передбачає вивчення соціальних характеристик, рівня загальноосвітньої, спеціальної підготовленості, а також медичне і психологічне обстеження, що часто виступають як самостійні види відбору, проте вони є взаємодоповнювальними¹¹. Розрізняють профвідбір за здібностями та схильностями для направлення на попереднє професійне навчання або за наявною готовністю до виконання функцій за тією чи іншою професією⁵. Психологічний відбір передбачає оцінювання розвитку психічних і психофізіологічних якостей людини, що сприяє успішному оволодінню професією й подальшій ефективній діяльності. Він може бути комплексним або частковим і містити оцінку біологічно стійких психофізіологічних якостей (порогів відчуття і сприйняття, типології вищої нервової діяльності, психомоторних якостей); соціально-психологічних характеристик (спрямованості, комунікативності, схильності до лідерства, конформізму); особливостей психічних процесів, станів і властивостей¹¹. Психофізіологічні властивості людини можуть кількісно характеризувати професійно важливі якості й тому для багатьох професій мають прогностичне значення⁵. До професійно важливих якостей відносять психологічні процеси, властивості та стани, біологічно зумовлені характеристики людини, ставлення до себе, до роботи й оточуючих¹³ і розглядають їх як багаторівневу структуру, що має діяльнісні, поведінкові, індивідуально-психологічні якості; соціально-психологічні характеристики та моральні якості¹⁵.

Аргументи щодо актуальності, доцільності та можливостей проведення психологічного відбору претендентів на навчання за напрямом підготовки «Психологія» під час вступної кампанії у класичних/педагогічних вишах знаходимо в наукових психологічних дослідженнях, що визначають спеціальні вимоги до їхньої особистості та відображають специфіку діяльності психолога; у сучасній практиці психологічного відбору в окремих українських вишах під час вступу на навчання за іншим (непсихологічним) напрямом підготовки; у відповідних традиціях та позитивному досвіді закордонних університетів.

Найважливіші професійно-психологічні характеристики психолога здебільшого визначають, виходячи зі специфіки його діяльності: дослідницької, практичної, викладацької. Згідно з результатами діагностики за 16-факторним опитувальником, Р. Кеттелл описує професійні портрети у вигляді рівнянь ефективності, що містять такі складові та вагові коефіцієнти: у психологів-дослідників – готовність до контактів (0,31), уміння їх підтримувати (0,78), загальну інтелектуальність (0,47); у психологів-практиків – готовність до контактів (0,72), уміння їх підтримувати (0,29), загальну інтелектуальність

¹¹ Психология : учебник для гуманитарных вузов / под общ. ред. В. Н. Дружинина. — СПб. : Питер, 2001. — 656 с. : ил. — (Серия «Учебник нового века»).

⁵ Крушельницька Я. В. Фізіологія і психологія праці / Я. В. Крушельницька. — Київ : КНЕУ, 2003. — 367 с.

¹³ Сошенко С. М. Професійно важливі якості для майбутніх психологів / С. М. Сошенко // Психолого-педагогічне супроводження одареності : матеріали Республікан. науч.-практ. конф. (г. Вітебськ, 10 квітня 2014 г.). — Вітебськ : ВГУ імені П. М. Машерова, 2014. — С. 182–188.

¹⁵ Фонарев А. Р. Психологічні особливості особистісного становлення професіонала / А. Р. Фонарев. — М. : МОДЕК, 2005. — 560 с.

(0,29), ненаситність у контактах з іншими (0,29)¹⁹. Т. Верняєва також акцентує увагу на важливості більш розвинених комунікативних якостей у психолога-дослідника, ніж у інших науковців, виходячи з їхньої загальної спрямованості на вивчення людини, створення ситуацій взаємодії з досліджуваним³. Проте М. Молоканов звертає увагу на такі їхні особливості, як раціональність у встановленні та підтримці контактів і стриманість при виявленні загального інтересу до людини⁸.

Щодо психолога-консультанта, то, за класичними уявленнями К. Роджерса, він має бути емпатійним, конгруентним, здатним до повного позитивного прийняття клієнта²⁰. Здатність консультанта-екофасилітатора до надання екопсихологічної допомоги в умовах-VUCA П. Лушин пов'язує з розвинутою толерантністю до невизначеності, гнучкістю, з усвідомленням ресурсності особистісних змінювань і криз, профіцитарним мисленням та ставленням до клієнта, що проявляються у визнанні унікальності системи самовідновлення, саморегуляції та саморозвитку особистості в перехідних ситуаціях⁶. Модель особистості психолога-практика, за Н. Чепелевою, є єдністю: мотиваційно-цільової підструктури (позитивної мотивації до надання психологічної допомоги, прийняття себе та іншого, діалогічної готовності, особистісної рефлексії, системи сенсів, орієнтованості на взаємопорозуміння); когнітивної (знань про себе та інших; Я-концепції фахівця, професійних рефлексій та інтелекту); операційно-технологічної (професійних умінь та навичок, практичного інтелекту); комунікативно-рольової (комунікативної компетентності, соціально-когнітивних та комунікативних умінь, акторських, режисерських, організаційних здібностей, професійної ідентифікації, соціального інтелекту); регулятивної (толерантності до фрустрацій, працездатності, професійної саморегуляції)¹⁷. Типовими характеристиками психолога-практика також визначаються комунікативні здібності, тактовність, увічливість, уміння чути та розуміти інших людей, психологічно коректно впливати на них, виражена готовність до контактів і вміння їх підтримувати, загальна інтелектуальність, стресостійкість, самоконтроль поведінки, атракція, емпатія, емоційне зараження, самостійне ухвалення рішень^{8;13}. Л. Нугіс емпірично довела, що спрямованість особистості в спілкуванні виступає

¹⁹ Cattell R. B. & Butcher H. J. (1968). The prediction of achievement and creativity. Indianapolis : Bobbs-Merrill.

³ Верняєва Т. А. Професійно-личностный портрет психолога : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.03 / Т. А. Верняєва. — СПб., 1997. — 200 с.

⁸ Молоканов М. В. Влияние личностных особенностей на профессиональный выбор в практической психологии / М. В. Молоканов // Психологический журнал. — 1998. — Т. 19. — № 2. — С. 79–96.

²⁰ Rogers C. R. On becoming a person: A therapist view of psychotherapy / Rogers C. R. — Boston : Houghton Mifflin Company, 1961. — 420 p.

⁶ Лушин П. В. Хаос и неопределенность: от страдания – к росту и развитию : монография / П. В. Лушин. — Киев, 2017. — Т. 4. — 144 с. — (Серия «Живая книга»).

¹⁷ Чепелева Н. В. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога / Н. В. Чепелева, Н. І. Пов'якель // Психологія : зб. наук. пр. — Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1998. — Вип. 3. — С. 35–41.

¹³ Сошенко С. М. Професійно важные качества для будущих психологов / С. М. Сошенко // Психолого-педагогическое сопровождение одаренности : материалы Республикан. науч.-практ. конф. (г. Витебск, 10 апреля 2014 г.). — Витебск : ВГУ имени П. М. Машерова, 2014. — С. 182–188.

системоутворювальним чинником професійних та особистісних характеристик психолога; пов'язана з особливостями Я-концепції та прагненням до самоактуалізації студента-психолога; показала роль цінностей у професійно значущих якостях психолога, актуальність розширення діапазону професійного розвитку за рахунок етичного компонента⁹. В. Сорочан переконана, що в процесі діяльності психологічні якості поступово адаптуються до професії, утворюючи самостійну підструктуру, при цьому професіоналізм психолога проявляється, насамперед, у його суб'єктності як здатності до самоорганізації, самозміни, самоактуалізації. Оволодінню професійними знаннями вона відводить другорядну роль¹².

Успішність психолога-викладача, за В. Карандашевим, передбачає: освіченість у різних напрямках психологічних знань, загальнонаукову ерудованість; ґрунтовне володіння навчальним матеріалом; уміння підбирати та пояснювати навчальний матеріал, визначати засоби, методи навчання; володіння промовистими засобами спілкування, ораторськими, артистичними, комунікативними, організаторськими здібностями; спостережливість, вимогливість, чутливість до студента; здатність його вмотивувати до засвоєння навчального матеріалу; володіння педагогічним тактом⁴. Цей портрет доповнюють інші автори, наголошуючи на соціальній чутливості, здатності управляти собою, прагненні до саморозвитку та творчості, умінні впливати на інших¹⁸, на інтелектуальності, афіліації, емоційній стійкості, життєрадісності, уважності, спостережливості, ініціативності, соціальній активності, дипломатичності, терпимості, педагогічних здібностях, упевненості в собі, професійній етиці, компетентності, відповідальності, інтелігентності викладача-психолога¹⁴.

Вищенаведені характеристики спеціально представлено у досить розгорнутому й наближеному до редакції авторів вигляді, зважаючи на те, що інтегрований портрет психолога-дослідника-практика-викладача може розглядатися як умовний «еталон» або прототип під час відбору претендентів на навчання. Утім, маємо певні застереження щодо занадто «правильного» портрета. Стереотипи, що відбиваються у популярній фразі «Ти ж психолог...», напевно, ґрунтуються саме на обмежених однобічних уявленнях про представників цієї професії. У винятково позитивних професійно важливих якостях розчиняється жива особистість – особистість як камертон і як головний

⁹ Нугис Л. И. Направленность личности в общении как профессионально значимая характеристика студентов-психологов : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.13 / Л. И. Нугис. — СПб., 2002. — 176 с.

¹² Сорочан В. В. Психология профессиональной деятельности / В. В. Сорочан. — М. : МИЭМП, 2005. — 70 с.

⁴ Карандашев В. Н. Психология: введение в профессию : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. Н. Карандашев. — 4-е изд., перераб. и доп. — М. : Смысл ; Академия, 2008. — 512 с.

¹⁸ Юридична психологія: вступ до спеціальності: мультимедійний навч. посіб. [Електронний ресурс] / О. В. Іванова, Л. М. Москалюк, С. І. Корсун. — Режим доступу :

http://www.naiu.kiev.ua/books/vstup_spec/literatura.html – Мова : укр. – Дата останнього доступу : 02.06.2017. – Загол. з екрана.

¹⁴ Успенский В. Б. Введение в психолого-преподавательскую деятельность / В. Б. Успенский, А. П. Чернявская. — М. : Владос, 2004. — 176 с.

інструмент психологічної діяльності, та з'являється ризик, що узагальнений портрет психолога, скоріше, виглядатиме як антипод сучасного нестабільного, невизначеного, складного, непередбачуваного VUCA-світу, як щось надреальне та чужорідне йому...

Тож, повертаючись до завдань дослідження, фіксуємо актуальність уточнення, доповнення професійного портрета психолога й врахування під час відбору претендентів на навчання характеристик, сумірних зі змінами, темпами, вимогами, можливостями, ресурсами сучасного світу.

Думка щодо необхідності психологічного відбору серед претендентів на навчання психології у професійній психологічній спільноті є досить поширеною. Особливої популярності вона набула на тлі подій останніх років, коли стало зрозуміло, що традиційна психологічна допомога та допомога в умовах збройного конфлікту в країні вимагає, м'яко кажучи, різного рівня кваліфікації фахівця. Виявилось, що різноманітні курси швидкого «донавчання» та підвищення кваліфікації не завжди й не усім їх учасникам допомагають успішно впоратися з професійними завданнями у кризових ситуаціях, що заважає не стільки брак спеціальних знань, скільки психофізіологічні, особистісні характеристики психологів. За таких умов вища освіта «приречена» чутливо реагувати на запити суспільства, зумовлені збройним конфліктом в Україні. Одним із прикладів такої чутливості є відкриття у 2016 р. в Університеті менеджменту освіти спеціалізації з психології «Кризова психологічна допомога в сучасних умовах». Очевидно, що для претендентів на навчання, яким згодом доведеться працювати з комбатантами, демобілізованими та членами їхніх сімей, постраждалими та внутрішньопереміщеними цивільними особами, психологічний відбір набуває особливої актуальності.

Засновник психологічної служби системи освіти України В. Панок наголошує на важливості психологічного профвідбору майбутніх психологів і пропонує комплексну модель, що має три етапи: перший – передбачає організацію та проведення профвідбірної профорієнтації, коли претендент може проводити гуртки в школі, надавати допомогу працівникам психологічної служби; другий – проводиться безпосередньо перед вступом до навчального закладу з метою відсіювання тих кандидатів, які явно не відповідають професії; третій – у межах вибору спеціалізації, що й має бути найважливішою функцією викладачів у виші¹⁰.

С. Сошенко констатує наявність проблеми невідповідності майбутніх психологів вимогам професії, пов'язує її з необ'єктивним оцінюванням власних здібностей, з несформованістю адекватного самооцінювання, адаптивності, комунікативних та організаторських схильностей і пропонує проводити відповідну розвивальну роботу під час їхнього навчання у виші, оптимально поєднувати оволодіння професійними знаннями та розвиток якостей

¹⁰ Практична психологія в системі освіти: питання організації та методики / за ред. В. Г. Панка. — Київ : Либідь, 1995. — 204 с.

особистості або їх компенсацію¹³. Імовірно, за організації системної роботи, що містила би психологічний відбір претендентів під час вступної кампанії, таких проблем могло б бути менше.

Думка П. Лушина щодо проблеми психологічного відбору майбутніх психологів, висловлена ним у бесіді під час обговорення цієї статті, така: на сучасному етапі необхідність попередньої діагностики зумовлюється недосконалістю наявного процесу підготовки психолога, що змушує претендента підлаштовуватися під його вимоги, тоді як перспективи психологічного відбору пов'язані з більш гнучким/вільним державним стандартом не лише у сенсі змісту, а й у сенсі методів підготовки фахівця, що дасть змогу: 1) відбирати психологів не тільки під професійний профіль/компетенції, а й під модель навчання, 2) вибудовувати індивідуальні освітні траєкторії студентів різного типу – як узагальненого, так і евристичного, з огляду на ресурсність педагогічного середовища у сенсі їхнього супроводу та рівня спеціальної підготовки викладача за типом екофасилітативного (з бесіди з П. Лушиним, 03.06.2017 р.).

Сучасні реалії психологічного відбору претендентів регламентуються Умовами прийому на навчання до вищих навчальних закладів України та Правилами прийому кожного вишу, що мають містити порядок та особливості вступних випробовувань, зокрема порядок проведення доконкурсних процедур, зокрема, таких, як: оцінювання рівня фізичної підготовки, вимога проходження психологічного обстеження та медичного огляду, що передують конкурсному відбору за результатами зовнішнього незалежного оцінювання, вступних іспитів, співбесіди з конкурсного предмета (предметів), творчого конкурсу, фахового випробування, презентації дослідницьких пропозицій чи досягнень тощо, пріоритетністю заяв вступників². Проходження психологічного відбору під час вступної кампанії також регламентується окремими галузевими нормативними документами щодо діяльності профільних вищих навчальних закладів та відбору претендентів на навчання. Існує також перелік робіт, де є потреба у професійному доборі (тобто визначенні профпридатності кандидата для професій, що нерозривно пов'язані з властивостями нервової системи та психологічними якостями людини), який визначає конкретні напрями психодіагностики та є керівним документом для підготовки переліку професій, де є потреба у професійному доборі¹.

Аналіз правил прийому до різних вишів в Україні показав, що практика психологічного відбору претендентів на навчання за різними напрямками

¹³ Сошенко С. М. Професійно важливі якості для майбутніх психологів / С. М. Сошенко // Психолого-педагогічне супроводження одареності: матеріали Республікан. науч.-практ. конф. (г. Витебськ, 10 квітня 2014 г.). — Витебськ: ВГУ імені П. М. Машерова, 2014. — С. 182–188.

² Наказ МОН України «Про затвердження Умов прийому на навчання до вищих навчальних закладів України в 2017 році» від 13.10.2016 р., № 1236 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1515-1> — Мова: укр. — Дата останнього доступу: 02.06.2017. — Загол. з екрана.

¹ Наказ МОЗ та Держкомохоронпраці України «Про затвердження Переліку робіт, де є потреба у професійному доборі» від 23.09.94 № 263 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0018-95> — Мова: укр. — Дата останнього доступу: 10.06.2017. — Загол. з екрана.

підготовки існує у вищих військових навчальних закладах, в Академії служби безпеки України, у вищих навчальних закладах Міністерства внутрішніх справ України, цивільної авіації, Державної служби України з надзвичайних ситуацій тощо. Такий відбір проводиться з метою виявлення психологічних якостей претендента, що допоможе йому успішно навчатися, оволодіти обраною спеціальністю, бути ефективним у професійній діяльності та, як правило, здійснюється шляхом тестування за спеціально розробленим та затвердженим у вищій психодіагностичним комплексом. Результати тестування визначаються за відповідними критеріями й узагальнюються у вигляді висновку «пройшов професійно-психологічний відбір» або «не пройшов професійно-психологічний відбір», який є перепусткою до подальшого складання вступних випробовувань та участі у конкурсному відборі.

У вищих навчальних закладах, які здійснюють підготовку кадрів для Міністерства внутрішніх справ України, система психологічного відбору претендентів на навчання є доволі відпрацьованою. Утім, Т. Хенкіна зазначає, що експертний висновок ґрунтується на результатах короткочасної одноразової зустрічі та результатах психодіагностики інтелекту, мотиваційної спрямованості, індивідуально-типологічних психологічних характеристик. Проблему вона вбачає у відсутності психологічної моделі оптимального співробітника органів внутрішніх справ, своєрідного еталона професіонала, здатного успішно виконувати основні види діяльності, оволодівати новими професійними знаннями та вміннями як підстави для обґрунтованого прогнозу психологічної придатності¹⁶. Під час вступу для здобуття ступеня бакалавра за спеціальністю «Психологія» у цих навчальних закладах кандидат має також пройти творчий конкурс, який є третім конкурсним предметом і спрямований на визначення рівня професійної компетентності, спроможності до нестандартного мислення, виявлення реальної мотивації та професійної орієнтації, особистісних здібностей. Він передбачає виконання екзаменаційної роботи, що, поряд із питаннями загальнопрофесійного характеру та питаннями з психології, має ситуаційні психологічні завдання, які оцінюються за 200-бальною шкалою відповідно до розроблених критеріїв⁷.

Під час вступу на психологічні факультети в зарубіжних університетах також існують відбіркові процедури, орієнтовані на з'ясування рівня розумових здібностей, мотивації та спрямованості на навчання кандидатів. Наприклад, у Віденському державному університеті (Австрія), що має найдавніші традиції підготовки психологів, випускником якого є З. Фрейд, абітурієнти, окрім онлайн тесту (*Online-Self-Assesment* – англ.), складають письмовий вступний

¹⁶ Хенкіна Т. Д. Особливості організації психологічного забезпечення профвідбору абітурієнтів ВНЗ МВС [Електронний ресурс] / Т. Д. Хенкіна. — Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/1042/94/> — Мова : укр. — Дата останнього доступу : 03.06.2017. — Загол. з екрана.

⁷ Методичні рекомендації з проведення творчого конкурсу у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання Міністерства внутрішніх справ України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.nai.au.kiev.ua/files/vstupnukam/Metod.recomend.pdf> — Мова : укр. — Дата останнього доступу : 05.06.2017. — Загол. з екрана.

іспит (*Aufnahmeverfahren* – нім.), що, поряд із перевіркою здатності розуміти німецьку та англійську мови, знань з психології, також передбачає діагностику логічного мислення. Проте він проводиться за умови, якщо кількість бажаючих вступити на навчання перебільшує кількість місць з метою надання переваги тим чи іншим кандидатам. У Каліфорнійському державному університеті (США) претендент має пройти інтерв'ю, під час якого члени експертної комісії з'ясовують його мотивацію до навчання, оцінюють особистісний потенціал. Для такого інтерв'ю типовими є питання щодо причин вибору професії психолога; вибору саме цього вишу; стійкості інтересу до психології; попереднього досвіду роботи; досвіду волонтерської діяльності; досвіду роботи з громадянами різних расових та етнічних груп тощо.

Отже, можемо констатувати існування практики психологічного відбору в окремих вишах України під час вступу на спеціальності, пов'язані з високим рівнем відповідальності, ризику, стресу, а також під час вступу на напрям підготовки «Психологія», у деяких (здебільшого державних) вишах зарубіжних країн.

Виходячи з результатів проведеного аналізу, можемо запропонувати *різні моделі психологічного відбору претендентів на навчання за напрямом підготовки «Психологія» до класичних та педагогічних вишів:*

- модель «психодіагностична» — має місце на етапі доконкурсного відбору, реалізується як стандартна психодіагностична процедура за спеціально розробленими діагностичними комплексами, що безпосередньо визначають відповідність психофізіологічних, індивідуально- та соціально-психологічних якостей претендента вимогам майбутньої спеціальності (спеціалізації) й за результатами яких він допускається або не допускається до конкурсного відбору. У цій моделі мінімально виявляється суб'єктивність експерта, висновок формулюється оцінюванням результатів тестування претендентів за тестовими шкалами або м співвіднесенням його психологічного профілю з певним професійним психологічним «еталоном», психограмою;

- модель «інтерв'ю» — видається більш гнучкою, під час доконкурсного відбору передбачає інтерв'ю (або співбесіду за зразком іноземних вишів), спрямовується на виявлення особливостей пізнавальної, мотиваційної складової претендента. Така модель більше спирається на суб'єктивне оцінювання експертів, але також передбачає розроблення критеріїв щодо подальшого допуску/недопуску до конкурсного відбору;

- модель «інтегрований екзамен» — проводиться у письмовій формі на етапі конкурсного відбору, окрім запитань з фахових дисциплін, передбачає мінімальну психодіагностику (1–2 тести, інтелект, мотивацію тощо). За результатами виставляється інтегрована конкурсна оцінка на основі розроблених критеріїв;

- модель «творчий конкурс» — передбачає використання інструментів опосередкованого визначення психологічних якостей претендента на етапі конкурсного відбору, орієнтована більше на суб'єктивне оцінювання експертів

з відбору, враховується у загальній конкурсній оцінці. Може проводитися на матеріалі спеціально розроблених психологічних ситуацій або, наприклад, з використанням запитань проєктивного психологічного характеру, розроблених П. Лушиним⁶.

Ми лише в загальному вигляді окреслили моделі, що видаються найбільш прийнятними, проте потребують апробації та визначення доцільності їх запровадження шляхом співвіднесення з такими чинниками, як: рейтинг вищого навчального закладу; конкурс (його відсутність) серед абітурієнтів; майбутня спеціалізація психолога, термін навчання, представленість варіативного компонента в навчальних планах тощо. Пропоновані моделі співвідносяться з чинною нормативною базою щодо прийому претендентів на навчання до вишів, а також можуть бути доповнені, уточнені відповідно до потреб та у межах автономних повноважень вишу.

При цьому зацентруємо увагу на необхідності дотримання під час реалізації психологічного відбору як класичних принципів психологічної діяльності (професіоналізму, науковості, психологічної етики тощо), так і специфічної для цього виду роботи:

- принцип професійного розвитку полягає у визнанні суб'єктності особистості, її діяльнісної природи, адаптивного та регулятивного потенціалу, зумовлює потребу не лише у виявленні та фіксації наявних професійно важливих якостей претендента, а й у прогностиці його потенційного розвитку в майбутній навчальній та професійній діяльності;

- принцип ресурсності — результати психологічного відбору можуть використовуватися як інформаційний ресурс у сенсі реалізації індивідуальної освітньої траєкторії майбутнього психолога під час навчання у виші за умови збільшення варіативної складової у навчальних планах та методах підготовки;

- принцип «зворотного зв'язку» — передбачає забезпечення можливості для ознайомлення абітурієнтів з власними результатами психодіагностики (якщо вона мала місце), правильними варіантами відповідей тощо;

- принцип гнучкості — забезпечується через використання різних моделей психологічного відбору, відповідно до спеціалізації, конкурсу серед претендентів на навчання, терміну навчання тощо.

Усвідомлюємо, що в умовах конкуренції за абітурієнта ставлення в університетах до запровадження психологічного відбору як до чинника, що може зіграти не на його користь, може бути різним. Утім, вважаємо, що за наявності конкурсу правильно надавати право на навчання найбільш перспективним кандидатам — людяним, гуманним, умотивованим інтелектуалам...

⁶ Лушин П. В. Хаос и неопределенность: от страдания – к росту и развитию : монография / П. В. Лушин. — Киев, 2017. — Т. 4. — 144 с. — С. 122–123. — (Серия «Живая книга»).

Висновки

Актуальність і доцільність проведення психологічного відбору серед претендентів на навчання за напрямом підготовки «Психологія» особливо чітко проявляються на тлі реалій сучасного життя в Україні, а також зумовлюються специфічністю особистісного портрета психолога та професійно важливих якостей для представників цієї професії, вимогами до професійної компетентності.

Аналіз практик психологічного відбору в окремих вишах України та в зарубіжних університетах, відповідної нормативної бази дав змогу представити такі його моделі для класичних та педагогічних вишів, як «психодіагностична», «інтерв'ю», «інтегрований екзамен», «творчий конкурс», а також сформулювати основні принципи їх реалізації: професійного розвитку, ресурсності, «зворотного зв'язку», гнучкості.

Наближення до європейських стандартів вищої освіти у сенсі гнучкості освітніх програм, збільшення варіативної складової навчальних планів, розширення діапазону методів підготовки суттєво розширює потенціал і функціонал психологічного відбору майбутніх психологів. Його результати зможуть використовуватися не лише для відбору кандидата під певні компетенції та потреби професії, а й для вибору змісту, методів навчання обраної професії відповідно до індивідуальних сенсів, пріоритетів, уявлень кандидата про процес і результат навчання, реалізуючи тим самим його індивідуальну освітню траєкторію, а в найширшому розумінні – принцип гуманізму у вищій освіті.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі пов'язуємо з уточненням та апробацією різних моделей та інструментів психологічного відбору претендентів на навчання за напрямом підготовки «Психологія» до класичних і педагогічних вишів щодо їхньої відповідності реаліям та перспективам підготовки майбутніх психологів.

Список використаних джерел

1. Наказ МОЗ та Держкомхоронпраці України «Про затвердження Переліку робіт, де є потреба у професійному доборі» від 23.09.94 № 263 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0018-95> – Мова : укр. – Дата останнього доступу : 10.06.2017. – Загол. з екрана.

2. Наказ МОН України «Про затвердження Умов прийому на навчання до вищих навчальних закладів України в 2017 році» від 13.10.2016 р., № 1236 [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1515-1> – Мова : укр. – Дата останнього доступу : 02.06.2017. – Загол. з екрана.

3. Верняева Т. А. Профессионально-личностный портрет психолога : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.03 / Т. А. Верняева. — СПб., 1997. — 200 с.

4. Карандашев В. Н. Психология: введение в профессию : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. Н. Карандашев. – 4-е изд., перераб. и доп. — М. : Смысл ; Академия, 2008. — 512 с.
5. Крушельницька Я. В. Фізіологія і психологія праці / Я. В. Крушельницька. — Київ : КНЕУ, 2003. — 367 с.
6. Лушин П. В. Хаос и неопределенность: от страдания – к росту и развитию : монография / П. В. Лушин. — Киев, 2017. — Т. 4. — 144 с. — (Серия «Живая книга»).
7. Методичні рекомендації з проведення творчого конкурсу у вищих навчальних закладах із специфічними умовами навчання Міністерства внутрішніх справ України [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.naiu.kiev.ua/files/vstupnukam/Method.recomend.pdf> – Мова : укр. – Дата останнього доступу : 05.06.2017. – Загол. з екрана.
8. Молоканов М. В. Влияние личностных особенностей на профессиональный выбор в практической психологии / М. В. Молоканов // Психологический журнал. — 1998. — Т. 19. — № 2. — С. 79–96.
9. Нугис Л. И. Направленность личности в общении как профессионально значимая характеристика студентов-психологов : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.13 / Л. И. Нугис. — СПб., 2002. — 176 с.
10. Практична психологія в системі освіти: питання організації та методики / за ред. В. Г. Панка. — Київ : Либідь, 1995. — 204 с.
11. Психология : учебник для гуманитарных вузов / под общ. ред. В. Н. Дружинина. — СПб. : Питер, 2001. — 656 с. : ил. — (Серия «Учебник нового века»).
12. Сорочан В. В. Психология профессиональной деятельности / В. В. Сорочан. — М. : МИЭМП, 2005. — 70 с.
13. Сошенко С. М. Профессионально важные качества для будущих психологов / С. М. Сошенко // Психолого-педагогическое сопровождение одаренности : материалы Республикан. науч.-практ. конф. (г. Витебск, 10 апреля 2014 г.). — Витебск : ВГУ имени П. М. Машерова, 2014. — С. 182–188.
14. Успенский В. Б. Введение в психолого-преподавательскую деятельность / В. Б. Успенский, А. П. Чернявская. — М. : Владос, 2004. — 176 с.
15. Фонарев А. Р. Психологические особенности личностного становления профессионала / А. Р. Фонарев. — М. : МОДЕК, 2005. — 560 с.
16. Хенкіна Т. Д. Особливості організації психологічного забезпечення профвідбору абітурієнтів ВНЗ МВС [Електронний ресурс] / Т. Д. Хенкіна. — Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/1042/94/> – Мова : укр. – Дата останнього доступу : 03.06.2017. – Загол. з екрана.
17. Чепелева Н. В. Теоретичне обґрунтування моделі особистості практичного психолога / Н. В. Чепелева, Н. І. Пов'якель // Психологія : зб. наук. пр. — Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 1998. — Вип. 3. — С. 35–41.

18. Юридична психологія: вступ до спеціальності : мультимедійний навч. посіб. [Електронний ресурс] / О. В. Іванова, Л. М. Москалюк, С. І. Корсун. — Режим доступу : http://www.naiu.kiev.ua/books/vstup_spec/literatura.html — Мова : укр. — Дата останнього доступу : 02.06.2017. — Загол. з екрана.

19. Cattell R. V. & Butcher H. J. (1968). The prediction of achievement and creativity. Indianapolis : Bobbs-Merrill.

20. Rogers C. R. On becoming a person: A therapist view of psychotherapy / Rogers C. R. — Boston Houghton Mifflin Company, 1961. — 420 p.

Yana Sukhenko

**PSYCHOLOGICAL SELECTION OF FUTURE PSYCHOLOGISTS
AT THE ACHIEVEMENT OF HIGH SCHOOL:
ACTUALITY, REALITIES, PROSPECTS**

Relevance and expediency of conducting psychological selection among applicants for studying in the field of «Psychology» are especially clearly displayed at the background of the realities of modern life in Ukraine, as well as determined by the specifics of a personal portrait of a psychologist and professionally important qualities for representatives of this profession and the requirements to their professional competence.

An analysis of the practices of psychological selection that exists in some higher educational institutions of Ukraine and foreign universities, the corresponding legal framework allowed to generalize and present its models for classical and pedagogical universities, which can be implemented within the existing limits of legal framework, such as: «psychodiagnostic», «interview», «integrated exam», «creative competition», as well as formulate the basic principles of their implementation: professional development, resourcefulness, feedback, flexibility.

Approaching the European standards of higher education in terms of flexibility of educational standards and programs, increasing the variation component of curricula, expanding the range of training methods significantly amplifies the potential and functional of psychological selection of future psychologists. Its results can be used not only to select a candidate for certain competencies and needs of the profession, but also to choose the content, methods of training of the chosen profession according to individual senses, priorities, visions of the candidate about the process and the result of studies, thereby implementing his individual educational trajectory and in the broader understanding is the principle of humanism in higher education.

The perspectives of further research in this field are associated with the approbation of various models and tools of psychological selection of applicants for studying in the field of «Psychology» to classical and pedagogical universities for their relevance to the realities and perspectives of future psychologists training.